

ISPARTA HANİFE SULTAN MEZARLIĞINDA BİR ODADA TOPLU HALDE BULUNAN OSMANLI DÖNEMİ MEZAR TAŞLARI

Yrd.Doç.Dr. Mustafa KURUL
Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZ

İslam Dini açısından ölüm, defin ve kabir hayatı önemli bir konudur. Müslümanlar, âhiret hayatına geçişin adeta ilk basamağı konumunda olan kabir ve mevtanın defin işlemine tarih boyunca kıymet vermişler ve cenazelerini İslam Dini'nin koymuş olduğu kurallar çerçevesinde gerçekleştirmişlerdir. Ölen kişinin mezarına, üzerinde; ölenin adı, ölüm tarihi vb. bilgiler ihtiva eden mezar taşı koymak tarihte eski dönemlerden beri kullanılagelen bir gelenek olmuştur.

Çalışma kapsamında; Isparta'da Halıkent mahallesinde yer alan Hanife Sultan Mezarlığında bir odada toplu halde bulunan Osmanlı dönemine ait on altı adet mezar taşı incelenmiştir. Bu taşlardan en eskisi 1764 en yenisi ise 1862 tarihli-dir.

Anahtar kelimeler: Isparta, Hanife Sultan Mezarlığı, Halıkent Mahallesi, Osmanlı Dönemi, Mezar Taşları.

ABSTRACT

Ottoman Period Gravestones Collected in a Room At Isparta Hanife Sultan Cemetery

Death, burial and grave life are important matters of Islam. Muslims have valued grave, which is almost seen first step to hereafter, and burial procedures throughout history; and have buried decedents in accordance with Islamic rules. However, placing a gravestone to the head of the graves, which includes information such as name, dates of death, has been used as a tradition since ancient times.

Within this study, sixteen gravestones from Ottoman Era collected in a room which is at Hanife Sultan Graveyard in Halıkent District, were examined and identified. The oldest of these gravestones is dated 1764, the newest one is dated 1862.

Keywords: Isparta, Hanifa Sultan Cemetery, Halıkent District, Ottoman Era, Gravestones.

1. Giriş

Arapça ziyaret kökünden gelen “ziyaret mekânı” anlamındaki mezar kelimesinden türetilmiş bir yer adı olan mezarlık, ölünün gömüldüğü yer anlamına gelmektedir¹. İnsanoğlunun var olmasından günümüze kadar önemini koruyan ölüm ve ölüm sonrası yapılacak işler, Kur'an-ı Kerim'de; Hz. Âdem'in oğulların-

¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul-1998, S. 1330; Ferit Develli-oğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi, 23. Baskı, İstanbul-2006, S. 640

dan Kabil'in kardeşi Habil'i öldürmesi ve böylece ilk kanın dökülmesi neticesinde Habil'in cesedinin ne yapıldığı hususundan örnekle şöyle anlatılmaktadır:

“Onlara gerçeği göstermek için Âdem'in iki oğlunun kıssasını anlat; nasıl ikisinin birer kurban sunduklarını ve birinden kabul edildiği halde diğerinden kabul edilmediğini.[onlardan biri, Kâbil,] “seni mutlaka öldüreceğim!” demişti.[kardeşi Hâbil] cevap vermişti: “Unutma ki Allah, yalnız O'na karşı sorumluluk bilinci duyanların [kurbanı]nı kabul eder. Beni öldürmek için el uzatsan bile, ben öldürmek için sana el uzatmayacağım: ben bütün âlemlerin rabbi Allah'tan korkarım. (beni öldürsen,) dilerim, hem kendi günahlarını, hem de benim günahlarımı[n yükünü] yüklenir ve böylece cehennemin yolunu tutarsın! Çünkü zalimlerin cezası budur”.Fakat diğerinin ihtirası onu kardeşini öldürmeye sürükledi ve onu öldürdü: böylece hüsrana uğrayanlardan oldu. Bunun üzerine Allah, kardeşinin cesedinin çıplaklığını nasıl gizleyebileceğini ona göstereceği diye toprağı eşeleyerek bir karga gönderdi. [Bunu gören Kâbil] “Eyvah” diye haykırdı, “Yazıklar olsun bana! Ben, bu karganın yaptığını yapamayacak kadar ve kardeşimin cesedinin çıplaklığını gizleyemeyecek kadar aciz miyim?” Ve bunun üzerine vicdan azabı ile çarpıldı”².

Ayetten de anlaşıldığı gibi bir ölüm durumu olduğunda ölünün İslami kurallara göre defnedilmesi gerekmektedir. Defin geleneğinin çıkış noktası olarak ortaya çıkan bu durum mezarlıkların oluşmasına yol açan en önemli faktördür ve Kur'an'a göre bu geleneği başlatan Hz. Âdem'in oğlu Kabil'dir³.

Ölüm kültürü bütün toplumlarda olduğu gibi İslam medeniyetinde de önemli bir yere sahiptir. Milletimizin tarih boyunca atalarına ve örflerine büyük ehemmiyet verdiği bilinmektedir. İslam öncesi çeşitli şekillerde icra edilen defin merasimleri ve anıt mezar gelenekleri, İslamiyet'i kabulden sonra bir takım değişikliklerle devam etmiş, bu değişiklikler sonucunda kümbet ile türbe yapıları ortaya çıkmıştır⁴. Daha ziyade din ve devlet büyükleri için inşa edilen bu yapıların yanında halkın yaptırdığı mezar taşları da önemli bir yekün ile karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu'ya Müslüman Türklerle dikilen mezar taşları, Selçuklular ve daha sonrasında Osmanlılar döneminde şekil ve muhteva olarak daha da zenginleşmiştir. Özenle işlenen, üzerlerinde hakkaklık, edebiyat gibi birçok sanat icra edilen, kültürümüzü nesilden nesile intikal ettiren ve mimari üsluplar ile irtibatları açıkça fark edilen mezar taşları, Müslüman Türklerin yaşadığı her yerde kimliğinin simgesi olmuştur⁵.

Mezar taşları eski dönemlerden beri vardır. Özellikle mezarların ziyaret edilmelerinin gelenekselleştiği çağlardan bu yana daha sık kullanılmaktadır. Önceleri ölünün hayattayken gerçekleştirdiği başarılarının sembelleri işlenen mezar taşları, daha sonra yazılı kitabeleri de ihtiva eder olmuştur. Selçuklu, Osmanlı ve diğer Türk devletlerinde mezar taşlarının, ölünün bağlı olduğu ta-

² Mâide 5/27-31.

³ Nebi Bozkurt, “Mezarlık”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29, İstanbul-2004, S. 519

⁴ Anadolu Türbe Mimarisi ile ilgili bilgi için Bakınız; Hakkı Önkal, *Tire Türbeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1991, S. 4-9

⁵ İsmail Yakıt, *Osmanlı Araştırmaları*, Fakülte Kitabevi, Isparta-2002, S. 157; *Hikmet Turhan Dağlıoğlu*, “İstanbul Mezarları”, *Yeni Türk Mecmuası*, Sayı:29, İstanbul-1935, S.1844

savvufi ekol, ilmiye rütbesi ve mesleğini belirleyen sarık, külah, başlık vb. işa-
retlenmesi gelenek haline gelmiştir⁶.

Selçuklu dönemi mezar taşlarıyla karşılaştırıldığında, Osmanlı mezar taşları farklılıklar göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin Anadolu'ya hâkim olmasıyla Selçuklu geleneği son bularak, serpuşlu, gövdesi kitabeli, ayak taşı daha ince mezar taşları yaygınlaşmıştır. Osmanlıda mezar taşı geleneği bütüncül bir sanat yapısı kimliği kazanmış ve mezar taşlarında estetik özellikler yanında başlık şekilleri kişilerin kimliklerini ifadede önemli bir unsur haline gelmiştir⁷.

Mezar taşları Osmanlılarda üç sanatın gelişmesine katkıda bulunmuştur: Taş-Mermer işçiliği, hat sanatı ve ebcedle tarih düşürme. Mezar taşlarında, ölünün mensup olduğu sınıf ve mesleklerin sembolize edilmesi ile ebcedli kitabelerin mevcut olması, kabristanın ait olduğu beldenin demografik ve kültürel yapısı ile ilgili ipuçları sunar⁸. Tarihi bilgi, kültür, folklor, din, sanat, resim, dualar gibi birçok unsuru bir arada bulunduran mezar taşları, özellikle taş işçiliği, yazı ve süsleme sanatları, kıyafet, folklor tarih ve dini tarihle ilgili konulara katkıda bulunması bakımından önemlidirler⁹. Taşta yer alan bir şiir dizesi beldenin edebiyata olan ilgisini gösterirken, taşın üzerine yapılan süslemeler güzel sanatlara ve estetiğe verilen önemi ve beldenin gelir düzeyini -bilindiği üzere güzel sanatlar istisnaları da olmakla birlikte genelde gelir seviyesi üst düzeyde olan insanların uğraş alanıdır- göstermektedir. Bu özellikleriyle mezar taşları, ilmi yönden başta tarih olmak üzere, dil, edebiyat, coğrafya, sanat tarihi ve etnografya için de incelenmeye değer zengin içeriğe sahip belge niteliği taşımaktadır¹⁰. Bu bağlamda, bir beldenin kabristanının, o beldenin kültür tarihi hakkında bize önemli ipuçları veren bir mekân olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

2. Isparta Mezarlıkları

Bu çalışma, Isparta merkezinde yer alan eski dönem mezar taşlarını ortaya koyarak Isparta'nın geçmiş kültürüne bir nebze de olsa ışık tutabilmeyi amaçlamaktadır. Isparta Osmanlı dönemine ait mezar taşları bakımından çok zengin sayılabilecek mezar taşlarına sahip değildir. Bunun sebebi Isparta tarihi ile ilgili olarak önemli bir kaynak konumundaki Böküzâde Süleyman Sami (1851-1932) tarafından yazılan 'Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi' adlı eserde; "*değerli mezar taşlarının bulunduğu tahmin edilen ve bugün şehir merkezindeki Kaymakkapı meydanını içine alan Büyük Mezarlık gibi eski mezarlıkların zamanla şehrin merkezinde kalması sebebiyle 20. yüzyılda kaldırılmış olması*" olarak belirtilmiştir¹¹.

Böküzâde tarihinde, Isparta merkezde 20. yüzyıl başında on dört mezarlı-

⁶ Yakıt, A. G. E. , S. 157

⁷ Hans Peter Laqueur, *Hüve'l Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Çeviren: Selahattin Dilidüzgün, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-1997, S. 3; Bozkurt, A. G. M. S. 520.

⁸ Yakıt, A. G. E. , S. 157

⁹ Bahattin Yaman, "Isparta Gülcü Mezarlığı Mezar Taşları", *Erdem*, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Sayı 48, Ankara-2007, S. 171

¹⁰ Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler*, c. 1, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları: 58, Trabzon-2000, S. 25.

¹¹ Böküzâde Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, Serenler Yayın, Çeviren: Suat Seren, İstanbul-1983, S. 314

ğın olduğu belirtilmektedir¹². Ancak son yüzyılda bu mezarlıkların neredeyse tamamı kaldırılmış ve yeni mezarlıklar oluşturulmuştur. Bu nedenle Isparta merkeze bağlı mezarlıklarda Osmanlı dönemine ait az sayıda mezar taşı kalmıştır. Günümüzde Isparta merkezde yer alan mezarlıklar; Asri Mezarlık, Çünür, Dere, Doğanca, Gülcü, Hanife Sultan, Karaağaç, Kimsesizler ve Yenice Mezarlığı olmak üzere dokuz tanedir.

Bu araştırmamızda Isparta Hanife Sultan mezarlıklarında yer alan mezar taşlarını incelemeye çalıştık. Araştırmanın kapsamına Isparta merkezinde yer alan tüm mezarlıkları almış olsak da Gülcü Mezarlığı ve Karaağaç Mezarlığı mezar taşları ile ilgili daha önce çalışma yapılmış olması ve aynı taşları değerlendirerek tekrara düşmemek için araştırma alanımızı bu iki mezarlık dışında kalan mezarlıklarla sınırladık.

Araştırmamız kapsamında Isparta ili merkezinde bulunan Yenice Mezarlığı, Dere Mezarlığı, Asri Mezarlık, Hanife Sultan Mezarlığı, Çünür Mezarlığı ve Kimsesizler mezarlıkları taranmıştır. Taranan bu altı mezarlıktan beş tanesinde (Yenice, Dere, Çünür, Kimsesizler ve Asri Mezarlıklarında) Osmanlıca alfabeli mezar taşı bulunmazken sadece Hanife Sultan Mezarlığında on altı adet Osmanlı dönemine ait mezar taşı tespit edilmiştir. Bu mezar taşları da diğer mezarlıklarda dağınık halde bulunan taşların toplanıp bir araya getirildiği mezarlık içerisinde yer alan Isparta Mezarlıklar Müdürlüğüne ait binanın içinde bir oda da yer almaktadır. Tespit edilen bu mezar taşları 18. yüzyıl sonu ile 19 yüzyıl başına tarihlenmektedir.

2.1 Isparta Hanife Sultan Mezarlığında Bir Odada Toplu Halde Bulunan Osmanlı Mezar Taşları

Hanife Sultan Mezarlığı, Isparta şehir merkezinin güney doğusunda kalan Halikent Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Yerli halktan alınan bilgilere göre Halikent Mahallesi şehir tarihi açısından yeni kurulmuş bir mahalle olmasına rağmen Hanife Sultan Mezarlığı mahallenin kurulmasından önce de kullanılmakta olan eski bir mezarlıktır.

Resim 1: Isparta Hanife Sultan Mezarlığı

¹² Bôcüzâde, a.g. e. , S. 129

2.1.1. Katalog No: 1

Mezar taşının baş kısmı kırıktır. Mermer üzerine zemin oyma tekniğinde işlenmiş celi sülüs hatlı beş satırlık metin bölümü ince şeritlerle sınırlanmıştır. 32x82x14 cm. boyutlarındaki baş taşı 14 Ramazan 1178/7 Mart 1765 tarihinde vefat eden Şerif Hüseyin Ağa'ya aittir. Kitabenin metninde satırlar karışık içerisindedir.

Metin

Merhûm ve mağfûr

Bereketzâde Şerîf

Hüseyin Ağa rûhuna

Rizâen li 'Ilâhi'l-fâtihâ

Sene 14 Ramazan 1178

مرحوم و مغفور

برکت زاده شریف

حسین آغا روحنه

رضاء لله الفاتحه

سنه ١٤ رمضان ١١٧٨

2.1.2. Katalog No: 2

Baş kısmında bitkisel tepelikli başlık bulunan mezar taşında, zemin oyma tekniğinde işlenmiş celi sülüs hatlı sekiz satırlık metin bölümü, kalın şeritlerle sınırlanmıştır. 26x87x12 cm ölçülerindeki baş taşı, 1227/1812 tarihidir ve Miskizâde Hacı Mustafa Ağanın eşi Ayşe Hanım'a aittir.

Metin

Hüve'l-Hallâku 'l-Bâkî

Şu cihânda az yaşasın çok yaşasın

Âkibet bu gözünle çeker başa

Kıl nazar ehl-i kubûrun hâlini

Ta sonunda yazdılar nâmın taşa

Miskizâde Hacı Mustafa

Ağa halîlesi Ayşe hanımın rûhuna

Fâtihâ 1227

هو الخلاق الباقي

شو جهانده آز ياشاسين چوق ياشاسين

عاقبت بو گوزنله چكر باشه

قيل نظر اهل قبورك حالتي

تا صولغنده يازديلرنامك طاشه

مسكى زاده حاجي مصطفي

سى عايشه خانمك روحنه آغاخيله

فاتحه ۱۲۲۷

j
S
T
E
M
24/2014

2.1.3. Katalog No: 3

Mezar taşı başlıklı olup başlık kısmının sağ üst kenarında kırık bulunmaktadır. Boyun kısmında yer alan bahar dalları ve çeşitli çiçek motiflerinden oluşan süsler mezar taşının bir bayana ait olduğunu göstermektedir. 27x121x12 cm. ölçülerindeki mezar taşı mermer üzerine zemin oyma tekniğinde hazırlanmış celi sülüs hatlı 9 satırlık metin bölümü ince şeritlerle sınırlandırılan baş taşı tablalı kadın başlığıdır. Zilkade 1212/ Nisan 1797 tarihinde vefat eden Tüfenkçizâde Ömer Ağanın kerimesi, Süldürzâde İsmail efendinin eşi Şerife Ayşe Kadın'a aittir.

Metin

Hüve'l-Bâkî
Müyesser oldu bana şehâdet
İlâhi sen nasîb eyle saâdet
Bulam tâ ki resûlünden şefâat
Tüfenkçizâde Ömer Ağa'nın
Kerîmesi Süldürzâde İsmail
Efendinin halîlesi Şerife
Ayşe kadın rûhuna Fâtihâ
fi (ğurre-i) za¹³ Sene 1212

هوالباقى
ميسر اولدي بئڭا شها د ت
الهي سن نصيب ايله سعادت
بولم تاكه رسولندن شفاعت
تفنكچى زاده عمر آغانڭ
كريمه سي سولديرزاده اسماعيل
افندينڭ خليه سى شريفه
عايشه قادين روحنه فاتحه
في (غزه) ذا سنه ١٢١٢

2.1.4. Katalog No: 4

Tablalı kadın başlıklı mezar taşının başlık kısmının sağ köşesinde kırık bulunmaktadır. Başlığın boyun kısmında mezarın bir kadına ait olduğunu gösteren, gerdanlık motifi yer almaktadır. 27x152x14 cm. boyutlarındaki taşın ön yüzünde zemin oyma tekniğinde işlenmiş celi tâ'lik hatlı yedi satırlık metin bulunmaktadır. Metnin satırları arasında ince şeritler bulunmaktadır. Mezar taşı 1181/1767 tarihinde vefat eden Vanlızâde Mustafa Bey'in eşi Fatma Kadına aittir.

¹³ Za: Hicri aylardan Zilkade ayını temsil etmektedir.

Metin

Hüve'l-Hallâku 'l-Bâkî

Bulursun âkıbet bu dehr-i fâni

İrişince ecel virmez emâni

Nasîb eyleye ona hûri ve gilmânı

Vanlızâde Mustafa Bey'in

Ehli Fatıma kadın rûhuna Fâtihâ

Sene 1181

هو الخالق الباقي

بولورسون عاقبت بو دهر فاني

ايريشنجه اجل ويرمز اماني

نصيب ايله يه اوگا حوري و غلماني

وانلي زاده مصطفي بكك

اهلي فاطمه قادين روحنه فاتحه

سنه ١١٨١

İ
S
T
E
M
24/2014

2.1.5. Katalog No: 5

Kâtibi kavuk başlıklı mezar taşında zemin oyma tekniğinde hazırlanmış celi sülüs hatlı sekiz satırlık metin bulunmaktadır. Satırlar arasında kalın şeritler bulunmaktadır. 35x127x13 cm. boyutlarındaki taş 15 Şevval 1229/31 Eylül 1814 tarihinde vefat eden Devletlû el-hâc Mustafa Paşa Hazretlerinin kaftan ağası merhum es-Seyyid Muhammed Arif Ağa'ya aittir.

Metin

Hüve'l-Hayyü 'l-Bâkî
Fenâdan bekâya eyledi rihlet
İde kabrini hak ravza-i cennet
Hamid Sancağı Mutasarrıfı vezîr-i
mükerrem
Devletlû el-Hâc Mustafa Paşa
Hazretlerinin Kaftan Ağası merhûm
es-Seyyid Mehmed Arif Ağâ rûhuna
Fâtihâ
Sene 15 Şevval 1229

2.1.6. Katalog No: 6

Başlık kısmı kırık olan mezar taşının üzerinde zemin oyma tekniğinde hazırlanmış celi sülüs hatlı beş satırlık metin bulunmaktadır. Satırların arasında kalın şeritler bulunmaktadır. Metninde yer alan “nev civan” ifadesinden bir gence ait olduğu anlaşılan mezar taşı 36x18x11 cm. boyutlarındadır ve Muharrem 1245/Temmuz 1829 tarihinde vefat eden Bucaklızâde Seyyid Ali Efendi'nin oğlu Seyyid Hasan Hamid Efendi'ye aittir.

هو الحي الباقي
فنادن بقايا ايله دي رحلت
ايده قبريني حق روضه جنت
حميد سنجاعي متصرفي وزير مكرم
دولتو الحاج مصطفى پاشا
حضرتلرينك قافتان آغاسي مرحوم
السيد محمد عارف آغا روحنه فاتحه
سنه ١٥ شوال ١٢٢٩

Metin

el-Bâkî

Nev civânım uçdu cennet bağına

Bucaklızâde Seyyid Ali

Efendinin mahdûmu Seyyid Hasan

Hamid Efendi rûhuna Fâtihâ

Sene 1245 Muharrem

الباقى

نو جوانم اوچدي جنت باغنه

بوجاقلی زاده سید علی

افندینک مخدمی سید حسن

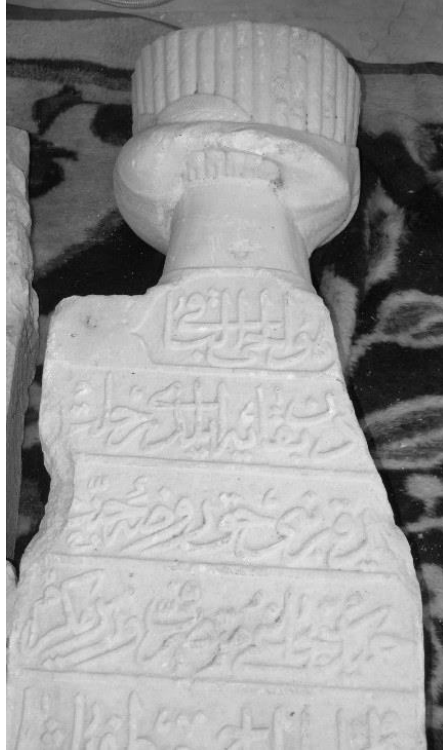
حمید افندی روحنه فاتحه

سنه ۱۲۴۵ محرم

j
S
T
E
M
24/2014

2.1.7. Katalog No: 7

Kâtibi başlıklı mezar taşının üzerinde mermer üzerine zemin oyma tekniğinde işlenmiş nestâlik hatlı on satırlık metin bulunmaktadır. Metnin satırları arasında kalın şeritler bulunmaktadır. 27x91x9 cm. boyutlarındaki taş 1279/1862 tarihinde vefat eden Mustafa Paşa'nın yeğeni Hüseyin Bey'e aittir.

Metin

Hüve'l-Hayyu 'l-Bâkî

Bize ağlasun âlem etmez vâh kimse

Nev civân iken hüküm koymuş
hüdâvendigârim

Vâlidemiz belki de gülden sakınırlar
gözünü

Olmuşum hak ile yeksân yerler al-
tında mukîm

Hamid Sancağî mutasarrıfı vezir-i
mükerrem el-Hac

Mustafa paşa hazretlerinin

Yeğeni merhûm ve mağfûrun leh
Hüseyin

Bey Efendi rûhu içün lillâhi teâla

el-Fâtihâ Sene 1279

2.1.8. Katalog No: 8

Taşın üst kısmı kırıktır. 30x72x11 cm. boyutlarındaki mezar taşının üzerin-

هو الحي الباقي

بزه آغلاسون عالم ایتمز واه کیمسه

نو جوان ایکن حکم قویمش خداوند گارم

والدهمز بلکه ده گولدن صاقینیرلر گوزینی

اولمشم حق ایله یکسان یرلر آلتنده مقیم

حمید سناغی متصرفی وزیر مکرم الحاج

مصطفی پاشا حضرتلرینک

یگنی مرحوم و مغفور له حسین

باک افندی روحی ایچون الله تعالی

الفاتحه سنه ۱۲۷۹

de, kırık kısmı hariç, mermer üzerine zemin oyma tekniğinde hazırlanmış dokuz satırlık metin bulunmaktadır. Üzerinde kalın şeritlerle birbirinden ayrılmış celi talik hatlı metin bulunan mezar taşı 1184/1770 tarihinde vefat eden Hacı İbrahim ibn Hüseyin'e aittir.

İ
S
T
E
M
24/2014

Metin

...

... fermân alıp huzûruna vardı

Rahmet eyle el-Hâc İbrahim ibn Hüseyin

Acep vefâtına vakt oldu merhûmun

Suâl ideler gelin ehl-i irfâna...

Varıp dâk idüp bâbını kutbu ağyâr...

Tevekkül oldular cümle ya Rab rahmetin...

Çıkup kırklar haber verdi târîhi

Erişti fî hâli cennete olmalı

Sene 1184

...

... فرمان آلوب حضوریٰ ثقه و اردی

رحمت ایله الحاج ابراهیم ابن حسین

عجب وفاتنه وقت اولدی مرحومؑ.

سؤال ایدهلر گلین اهل عرفانه...

واروب دق ایدوب بابؑی قطب اغیار...

توکل اولدیلر جمله یا رب رحمتؑ...

چیقوب قرقلر خبر ویردی تاریخی

ایریشدی فی خالی جنته اولمه لی

سنه ۱۱۸۴

2.1.9. Katalog No: 9

Fes tipi başlıklı mezar taşının üzerinde mermer üstüne zemin oyma tekniğinde hazırlanmış celi sülüs hatlı on dört satırlık metin bulunmaktadır. Metnin satırları arasında ince şeritler bulunmaktadır. Ufak bir parçası kırık olmasına rağmen genel itibariyle sağlam vaziyette olan bu taş 26x124x9 cm. boyutlarındadır ve Hacı Hasan Efendi'ye aittir.

Metin

*Bu şehir içre ez-Hâcegân-ı
Kâtibândan iken bi'l-fîil gitti
İçti tende pâre bulmadı çâre
Abdi benâm oldu dâne döküldü
Deruhte ömrümün berkini ecel
Bâde esüb dökütü hazân müşk...
Ziyârette kusur etme duâdan
Ferâmûş eyleme bu mest-mendi
Bâde Ya Rab garîk-ı deryâ-ı rahmet
Âmirûn in ferduduş bu saîdi
Mısrâ-i târîh bezminin kalesi
Gülün aşkı dökütü nokta-yı rûşende
İki el çeküp gitti bundan bekâya
Mağfûr el-Hâc Hasan Efendi*

bu şehir içre ez-Hâcegân
kâtibândan iken balfel gitti
içdi tende pâre bolumdi çare
abd benâm oldı dane döküldi
deruhte ömrümün berkini ecel
bâde esüb dökütü hazân müşk...
ziyârette kusur etme duâdan
ferâmûş eyleme bu mest-mendi
bâde ya rab garîk-ı deryâ-ı rahmet
âmîrûn in ferduduş bu saîdi
mısrâ-i târîh bezminin kalesi
gülün aşkı dökütü nokta-yı rûşende
iki el çeküp gitti bundan bekâya
mağfûr el-hâc hasan efendi

ايكي ال چهكوب گيتدي بوندى بقايا

مغفورالحاج حسن افندي

2.1.10. Katalog No: 10

Fes tipi başlıklı mezar taşının üzerinde zemin oyma tekniğinde hazırlanmış celi sülüs hatlı ve birbirinden ince şeritlerle ayrılmış beş satırlık metin bulunmaktadır. 26x87x12 cm boyutlarındaki taş sağlam vaziyettedir. Safer 1245/ Ağustos 1829 tarihli taş Bucaklızâde Seyyid Ali Efendi'nin oğlu Seyyid Mehmed Nuri Efendi'ye aittir.

Metin

İ
S
T
E
M
24/2014

Hüve 'l-Bâkî

Nev civânım uçdu cennet bağına

Bucaklızâde es-Seyyid Ali efendinin mahdûmu

Es Seyyid Mehmed Nûri Efendi rûhuna Fâtihâ

Sene Safer 1245

هوالباقى

نو جوانم اوچدی جنّت باغنه

بوجاقلی زاده السید علی افندیڭ مخدومی

السید محمد نوری افندی روحنه فاتحه

سنه صفر ۱۲۴۵

2.1.11. Katalog No: 11

Üst kısmı kırık olan taşın üzerinde zemin oyma tekniğinde hazırlanmış celi

sülüs hatlı sekiz satırlık metin bulunmaktadır. Satırları arasında kalın şeritler bulunan taş, Vanlızâde Seyyid Mustafa Efendi'ye aittir ve 1184/1770 tarihlidir. Vanlızâde Mustafa Efendi'nin eşi Fatma Hanım'ın 1768 tarihli mezar taşı da Hanife Sultan Mezarlığında yer almaktadır¹⁴.

Metin

...

*Bu fenâda bulmadım hiç râhatı
İhtiyâr ettim ânın içün rihleti
Kimse gülmez kimse dahi gülmeye
Zevkine değmez cihânın mihneti
Dâru 'd-Dünya bir misâfirhânedir
Akı olan bundan alsun ibreti
Vanlızâde merhûm ve mağfûr el-muhtâc
ilâ rahmeti 'l-gafûr es-Seyyid
Mustafa Efendi rûhuna Fâtihâ
Sene 1184*

¹⁴ Bu Çalışmada; Katalog No:4.

...

*bu fenâde bulmadım hiç râhatı
İhtiyâr ettim ânın içün rihleti
Kimse gülmez kimse dahi gülmeye
Zevkine değmez cihânın mihneti
Dâru 'd-Dünya bir misâfirhânedir
Akı olan bundan alsun ibreti
Vanlızâde merhûm ve mağfûr el-muhtâc
ilâ rahmeti 'l-gafûr es-Seyyid
Mustafa Efendi rûhuna Fâtihâ
Sene 1184*

مصطفى افندي روحنه فاتحه

سنه ١١٨٤

2.1.12. Katalog No: 12

Üzerinde zemin oyma tekniğinde işlenmiş celi tâ'lik hatlı metin bulunan taşın üst kısmı kırıktır. Metnin sağlam olan dört satırlık kısmında satırlar arasında kalın şeritler bulunmaktadır. 29x46x11 cm. boyutlarındaki taş 17 Cemaziyülevvel 1250/21 Eylül 1834 tarihinde vefat eden Seyyid Ali Rıza Efendi'ye aittir.

Metin

İ
S
T
E
M
24/2014

...

Kuzâttan merhûm ve mağfûr
ilâ rahmet-i rabbi 'l-gafûr İzmîrî es-Seyyid
Ali Rıza efendinin rûhuna
Fâtîha fi 17 Cemâziyye 'l-Evvel sene 1250

...

قضااتدن مرحوم و مغفور
الى رحمة ربّ الغفور ازميري السيد
علي رضا افندينك روحنه
فاتحه في ١٧ جمازى الاول سنه ١٢٥٠

2.1.13. Katalog No: 13

Üzerinde zemin oyma tekniğinde hazırlanmış celi sülüs hatlı metin bulunan mezar taşının üst kısmı kırıktır. Mezar taşının sağlam olan kısmı üzerinde yer alan üç satırlık metnin satırları kalın şeritlerle birbirinden ayrılmaktadır. 29x46x11 cm. boyutlarındaki taş 1232/1813-1814 tarihinde vefat eden Hasan Ağa'ya aittir.

Metin

...

zâde merhûm es-Seyyid
Hasan ağa rûhuna Fâtihâ
Sene 1232

...

زاده مرحوم السيد
حسن آغا روحنه فاتحه
سنه ١٢٣٢

İ
S
T
E
M
24/2014

2.1.14. Katalog No: 14

Üst kısmı bitkisel motiflerle süslü, alt kısmı ise kırık olan baş taşının üzerinde zemin oyma tekniğinde hazırlanmış celi sülüs hatlı üç satırlık metin bulunmaktadır. Mezar taşının sağlam olan kısmının üzerinde yer alan metnin satırları arasında kalın şeritler bulunmaktadır. Metinde taşın tarihi yer almamaktadır. Tarih kısmı muhtemelen taşın kırık kısmında yer almaktadır. 33x58x10 cm. boyutlarındaki taş Hacı İsmail Ağa'nın kızı Havva Kadın'a aittir.

Metin

Hacı İsmâil Ağâ'nın
Kızı merhûme Havva kadın
Rûhuna Fâtihâ

...

حاجي اسماعيل آغانڭ
 قيزي مرحومه حوا قادين
 روحنه فاتحه

...

İ
S
T
E
M
24/2014

2.1.15. Katalog No: 15

Üst ve alt kısmı kırık olan mezar taşının üzerinde zemin oyma tekniğinde hazırlanmış celi sülüs hatlı, birbirinden kalın şeritlerle ayrılmış, dokuz satırlık metin bulunmaktadır. Taşın üst kısmında sola yatmış servi ağacı motifi bulunmaktadır. 20x75x10 cm. boyutlarındaki taş 1247/1831 tarihinde vefat eden Hamid mütesellimi ser vezir Mehmet Ağâ'nın kızı İfakat Emine Hanım'a aittir.

Metni

Hüve'l-Bâkî

Hasretani eğribnâ hayfa vucûdum...

Yağdı bârân-ı ecel herc eyledi nâdimim

Gerçi kalmaz bu cihânda ins-u cîn
şeyh-u şebâb

Tıfl-ı nâtimin iken mûrc eyledi...

Hamid mütesellimi ser-tevvâbîn-i
rikâb-ı âlî Mehmet Ağa'nın

Duhter-i suâd-ı muhayyirelerinin
kerîme-i reşide-i nurları

İfâkat Emine Hanım Hazretlerinin
rûhuna Fâtihâ

Sene Muharrem 1247

2.1.16. Katalog No: 16

Üzerinde zemin oyma tekniğinde işlenmiş nestalik hatlı ve birbirinden ince şeritlerle ayrılmış on satırlık metin bulunan mezar taşının üst ve alt kısmı kırıktır. Üst ve alt kısmının kırık olmasından dolayı tarihi ve başlıklı olup olmadığı anlaşılabilen baş taşı 62x33x11 cm. ölçülerindedir. Taş İzzet Binbaş'ya aittir.

هوالباقي

حسرتاني اغرينا حيفا وجودم...

ياغدي باران اجل هرج ايله دي نادمم

گرچه قالماز بو جهانده انس و جن شيخ و

شباب

طفل ناتمين ايكن مورج ايله دي...

حميد متسلمي سر توابين رقاب عالي محمد

آغانڭ

دختر سعاد_مخيره لرينڭ كريمه رشيدة نورلري

افاقت امينه خانم حضرتلرينڭ روحنه فاتحه

سنة محرم ١٢٤٧

Metni

İ
S
T
E
M
24/2014

...
Tutalım ki hazret-i...

Çeşm-i pür nûrun açup yunmak kader
gelmez sana

Gülşen-i hâlim nassına başım eğmişim

Ânın için râzıyım fermânına yâ Rabbenâ

Âsitane-i vatanım... kim ayırdı çarh-ı dûn

Serhuzâr olduğu çün mahdûmumuz Isparta'ya

Bâb-ı câmi-i kabirde kalmışım şimdi garîp

Ey Muhammed ümmeti sizden ümîdim bir
duâ

... izzet binbaşı târîh-i cevher...

...cenneti.....

...
طوته لمكه حضرت ...

چشم پر نورك آچوب يونمق قدر گلمز
سگا

گلشن حاله نصنه باشم اگشم

آنک ایچون راضییم فرماننه یا ربنا

آستانه وطنم... کیم آبیردی چرخ د ون

سرحزار اولدیغی چون مخد ومیمز
اسپارطهیه

باب جامع قبرده قالمیشیم شیمدی غریب

ای محمّد امتی سزدن امیدم بر دعا

... عزت بی ثباتی تاریخ جوهر ...

...جنتی...
...

3. Değerlendirme

Isparta il merkezinde yer alan altı mezarlıkta yapmış olduğumuz araştırma sonucunda, beş mezarlıkta (Asri, Çünür, Dere, Kimsesizler ve Yenice Mezarlıkları) Osmanlı dönemine ait mezar taşı bulunmadığı Hanife Sultan Mezarlığında ise Osmanlı dönemine ait on altı adet Osmanlıca alfabeli mezar taşının yer aldığı, bu taşların XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait olduğu, taşların on tanesinin erkek altı tanesinin ise kadın mezarına ait olduğu ve tamamının kitabeli taşlar olduğu görülmüştür.

Araştırmamız kapsamında Hanife Sultan Mezarlığı'nda tespit ettiğimiz mezar taşlarının; tamamının mermerden olduğu ve on tanesinde kırık kısımlar bulunduğu altı tanesinin ise tamamen sağlam halde buldukları görülmüştür. Taşların kitabelerinde birkaçı hariç celi sülüs hattın kullanıldığı, celi sülüsle yazılmayan taşlarda ise celi tâ'lik ve nestalik hat kullanıldığı görülmüştür¹⁵. Taşların kitabeleri genel olarak okunabilir olmakla beraber, bazı aşınma ve erimelelerin olduğu da göze çarpmaktadır. Mezar taşlarının süslenmesinde, bitkisel ve geometrik motifler tek başına ya da bir arada karma olarak kullanılmışlardır. Figürlü süsleme örneğine ise rastlanmamıştır¹⁶. Ele alınan mezar taşlarından hiçbirinde metni yazan hattatın imzasına rastlanmamıştır¹⁷.

Baş taşı bulunan birçok mezarın genellikle yazısız olan ayak taşlarının bulunmaması; toplumumuzun Osmanlıca harfleriyle yazılmış metinlere yüklediği kutsallığı ve üzerinde bu tür yazı bulunan taş, kâğıt vb. nesnelere verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir.

Osmanlı dönemi mezar taşlarında başlık kullanıldığı ve bu başlıkların farklı şekillerde olduğu bilinmektedir. Tespit ettiğimiz taşlardan altı tanesi bu uygulamanın bir yansıması olarak başlıklıdır¹⁸. Bu taşların erkeklere ait olanlarından iki tanesi kâtibî kavuk başlıklı, iki tanesi ise fes şeklinde başlıklıdır. Başlıklı olan diğer iki taş kadın mezarına ait olup tablalı kadın başlığıdır.

Hanife Sultan Mezarlığındaki (Resim 1) mezar taşları mezarlığın içerisinde dağınık halde değil, mezarlık sınırları içerisinde bulunan "Isparta Mezarlıklar Müdürlüğü" binasında bulunan bir odada toplu halde bulunmaktadır (Resim 2). Bu taşları tespit ederken görüştüğümüz Isparta belediyesine bağlı mezarlıklardan sorumlu müdür; bu taşların, Isparta merkezde yer alan çeşitli mezarlıklarda dağınık halde bulunduğunu ve herhangi bir şekilde tahrip edilerek zarar görmemeleri için koruma altına alındığını bildirmiştir.

¹⁵ Mezar Taşı Kitabelerinde Kullanılan Yazı ve Yazı Çeşitleri İçin Bkz: Yüksel, a. g. e., S. 26-27.

¹⁶ Mezar Taşlarında Kullanılan Formlar, Süsleme Motifleri, Kompozisyon Çeşitleri İçin Bkz. Günnur Aydoğdu, Amasya Mezartaşları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara-1997.

¹⁷ Ketebeli Taşlarla İlgili Bilgi İçin Bkz: Ahmet Sacid Açıkgözoğlu, "Eyüp Sultan'da Ketebeli Mezar Taşları", *Tarihi Ve Sanatıyla I. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler*, Eyüp Belediyesi Yayınları, İstanbul-1998, S. 202-205

¹⁸ Mezar Taşlarında Kullanılan Başlık ve Başlık Tipleri İle İlgili Bilgi İçin Bkz: Halit Çal, "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar" *Tarihi Ve Sanatıyla Iii. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler*, Eyüp Belediyesi Yayınları, İstanbul-2000, S. 206-225.

Resim 2: Hanife Sultan Mezarlığındaki “Isparta Mezarlıklar Müdürlüğü” binasında bir odada toplu halde bulunan mezar taşları

Tamamı kitabeli olan taşlardan en eskisi 1178/1764 tarihli (Katalog No:1) taş iken en yenisi 1279/1862 tarihli (Katalog No:7) taştır.

Hanife Sultan Mezarlığında yer alan bu on altı mezar taşının beş'i kadına diğer on biri ise erkeklere aittir. Burada dikkat çekici bir başka özellik ise XVIII. yüzyılda yaşayan ve üç yıl arayla vefat eden Vanlızâde Seyyid Mustafa ve eşi Fatıma Hanım'ın mezar taşlarının bulunmasıdır¹⁹. Vanlızâde Seyyid Mustafa Efendi'nin mezar taşının baş kısmı kırık olduğu için başlığının olup olmadığı bilinmemektedir. Eşi Fatıma Hanım'ın mezar taşında ise boyun kısmı üzerinde dairelerden oluşan bir gerdanlık motifi yer alan bir başlık yer almaktadır.

Tespit edilen taşlardan iki tanesi dönemin devlet ricalinin yakınlarına aittir ki; bunlardan bir tanesi, 1247/1831-1832 tarihinde vefat eden Hamid mütesellimi²⁰ ser vezir Mehmet Ağa'nın kızı İfakat Emine Hanım'a bir diğeri ise; 1279/1862-1863 tarihinde vefat eden Hamid sancağı mutasarrıfı²¹ vezir el-Hac Mustafa Paşa hazretlerinin yeğeni Hüseyin Bey Efendi'ye aittir²².

¹⁹ Bu çalışmada Katalog No: 4 Ve 11. Vanlızâde soyundan gelen diğer fertlere ait mezar taşları Isparta karaağaç mezarlığında bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bkz: Bahattin Yaman, “Isparta-Karaağaç Mezarlığındaki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Isparta, 2007/1, S.18, S. 81-91.

²⁰ Mütesellim: Eskiden mülki teşkilatta kaymakam; Devellioğlu. , a. g. e. , S. 782.

²¹ Mutasarrıf: Bir sancağın en büyük idare amiri (Tanzimattan Sonra); Devellioğlu. , a. g. e. , S. 691

²² Mahmut Kıyıcı Beyefendi Tarafından Hazırlanan Ve İçerisinde Isparta İçin Önemli Kabul Edilen Kişilerin Yer Aldığı “Ispartalı Ve Isparta'ya Hizmet Etmış Büyük Adamlar” isimli Eserde Günümüzde Vali Konumunda Olan Hacı Mustafa Paşa İle Kaymakam Konumunda Bulunan Ser Vezir Mehmet Ağa İle İlgili Her Hangi Bir Bilgiye Rastlanmamaktadır. Bkz: Mahmut Kıyıcı, *Ispartalı Ve Isparta'ya Hizmet Etmış Büyük Adamlar*, Göltaş Kültür Yayınları No:1, Ankara-1995.

Burada tespit edilen mezar taşlarında dikkat çekici bir başka özellik ise, on altı taştan sağlam halde bulunan on tanesinden altı tanesinin başlıklı olması, tüm kadın mezar taşlarında, mezarın kadına ait olduğunu gösterir; gerdanlık, çiçek vb. bitkisel motiflerin yer almasıdır²³. Erkek ve kadınlara ait şahidelerde yer alan başlıkların bir arada görülebilmesi için başlıklar, tablo içerisinde bir araya getirilmiştir (Resim 3).

Resim 3: Hanife Sultan Mezarlığında Bulunan Mezar Taşlarında Kullanılan Serpuşlar

Çalışmamız sonucunda Isparta Hanife Sultan Mezarlığında tespit ettiğimiz şahideler; Isparta'da yer alan Gülcü ve Karaağaç mezarlıklarındaki şahideler ile Osmanlı döneminde Anadolu coğrafyasının farklı bölgelerinde yapılan şahideler; metinlerde kullanılan hat çeşitleri, yapı malzemesi ve başlık şekilleri itibarıyla benzerlik göstermektedir. Araştırma kapsamında tespit ettiğimiz şahideler de yer alan; kâtibi kavuk başlıklı, fes şeklinde başlıklı ve tablalı kadın başlığı tipli başlıklar ile bitkisel ve geometrik motiflerle süslenmiş şahide örneklerine Isparta da Gülcü ve Karaağaç mezarlıklarında²⁴ ayrıca Isparta dışında, Türkiye'nin farklı bölgelerinde de rastlanmaktadır²⁵.

Mezar taşlarından dönemin sosyal ve kültürel yapısıyla ilgili ipuçları elde etmek mümkündür. Hanife Sultan Mezarlığındaki 16 şahide kitabesinin 10 tanesinde kalıplaşmış lirik ifadelerden oluşan şiirler kullanılmıştır. Tespit edilen 16 şahidenin 10'unda şiir bulunması dönemin edebiyata olan iştiağını gös-

²³ Bu Çalışmada; Katalog No: 2, 3, 4, 14 Ve 15.

²⁴ Yaman, "Isparta-Karaağaç Mezarlığındaki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:18, Isparta-2007-1, S.71-90; Yaman, "Isparta Gülcü Mezarlığı Mezar Taşları", Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Sayı: 48, Ankara-2007, S.169-203.

²⁵ Yüksel, Çukurova'da Türk İslam Eserleri Ve Kitabeler, Adana Türk Ocağı Şubesi Yayınları, Seri No:1, Adana-Ty; Yüksel, Trabzon Akyazı Kitabeleri, Akyazı Belediyesi Kültür Yayınları No:3; Tuğra Ofset, Isparta-2004; H.Kamil Biçici, "Safranbolu Yörük Köyü Mezarlığında Bulunan Süslemeli Mezar Taşları", Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S:20, 2008, S. 297-324; Mustafa Çetinaslan; "İnegöl Kavaklaraltı Mezarlığındaki Muhacirlere Ait Mezartaşları", İdil Sanat Ve Dil Dergisi, S:6, 2013, S. 174-214. Hüseyin Musmal Ve Mustafa Çetinaslan, "Konya İli Beyşehir İlçesi Fasıllar Köyü Mezar Taşları", Turkish Studies, S:8/7, Ankara-2013, S. 323-354.

termektedir. Ayrıca genellikle lirik şiirlerin işlendiği mezar taşlarında göze çarpan titiz işçilik önemlidir. Ayrıca şiir bulunan 2 taşta, aruz vezninde yazılmış şiirler göze çarpmaktadır²⁶.

Ayrıca şahide kitabelerinde taşın sahibi kişinin; toplum içindeki statüsü, mesleği, bağlı olduğu tasavvufi grup gibi bilgilere de ulaşılabilmektedir. Tespit ettiğimiz taşlar arasında seyyid²⁷ ve şerif²⁸ şahideleri dikkat çekmektedir. Haniye Sultan Mezarlığında yer alan 5 şahide seyyidlere 1 şahide ise şerif'e aittir. Ayrıca tespit edilen 16 şahidenin 2'si hacı (Katalog No:7 ve 9), 1'i şehit (Katalog No:3), 1'i de ağa'dır (Katalog No:1). Kitabelerde yer alan seyyid, şerif, şehit, hafız, hacı, gibi ifadelerden dönemin dini duygularının güçlü olduğu da anlaşılmaktadır.

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, kültür tarihimiz açısından belge niteliği taşıyan bu taşlar; yerel yöneticilerimiz, akademisyen ve eğitimcilerimiz ve en önemlisi de halkımız tarafından korunmaya muhtaçtırlar. Isparta Mezarlıklar Müdürlüğünde görüştüğümüz sorumlunun bu amaca matuf tutumları tarafımızı oldukça sevindirmiş, bu bilinçte idarecilerimizin olması geleceğe umutla bakmamıza sebep olmuştur.

Kaynaklar

- » Açıkgözoğlu, A. , “Eyüp Sultan’da Ketebeli Mezar Taşları”, Tarihi ve Sanatıyla I. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler, Eyüp Belediyesi Yayınları, İstanbul-1998, s. 202-205.
- » Aydoğdu, Günnur. , Amasya Mezartaşları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara-1997.
- » Biçici, H. , “Safranbolu Yörük Köyü Mezarlığında Bulunan Süslemeli Mezar Taşları”, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:20, 2008, s. 297-324.
- » Bozkurt, N. , “Mezarlık”, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 29, İstanbul-2004, s. 519-522.
- » Böküzade, Süleyman Sami. , Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi, Serenler Yayın, Çeviren: Suat SEREN, İstanbul-1983.
- » Çal, H. , “İstanbul Eyüp’teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar” Tarihi ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler, Eyüp Belediyesi yayınları, İstanbul-2000, s. 206-225.
- » Çetinaslan, M. , “İnegöl Kavaklaraltı Mezarlığındaki Muhacirlere Ait Mezartaşları”, İdil Sanat ve Dil Dergisi, S:6, 2013, s. 174-214.
- » Dağlıoğlu, H. , “İstanbul Mezarları II”, Yeni Türk Mecmuası, sayı:29, İstanbul-1935, s.1844
- » Devellioğlu Ferit. , Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitapevi, 23. Baskı, İstanbul-2006.
- » Esed, Muhammed. , Kur'an Mesajı / Meal - Tefsir, İşaret Yayınları, İstanbul-2000
- » Kıyıcı, Mahmut. , Ispartalı ve Isparta'ya Hizmet Etmış Büyük Adamlar, Göltaş Kültür yayınları No:1, Ankara-1995
- » Laqueur, Hans-Peter. , Hüve'l Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları, Çeviren: Selahattin DİLİDÜZGÜN, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-1997.
- » Musmal H. , Çetinaslan M. , “Konya ili Beyşehir İlçesi Fasıllar Köyü Mezar Taşları”, Turkish Studies, S:8/7, Ankara-2013, s. 323-354.
- » Sami, Şemseddin. , Kâmûs-ı Türkî, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul-1998.
- » Önkal, Hakkı. , Tire Türbeleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1991.

²⁶ Katalog No: 9 Ve 16

²⁷Seyyid: Kelime olarak efendi, bey, ağa, ileri gelen gibi anlamlara gelen ifade terim olarak Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in soyundan gelen kimseler için kullanılmaktadır. (Devellioğlu., A. G. E. , S. 948)

²⁸ Şerif: Kelime olarak şerefli, soylu, temiz anlamlarına gelen ifade Hz. Muhammed'in torunu Hakan'ın soyundan gelenlere ve Mekke Emirlerine verilen bir unvandır. (Devellioğlu. , a. g. e. , S. 992)

- » Yakıt, İsmail. , Osmanlı Araştırmaları, Fakülte Kitabevi, Isparta-2002.
- » Yaman, B. , “*Isparta Gülcü Mezarlığı Mezar Taşları*” Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Sayı 48, Ankara-2007, s. 169-201.
- » _____, “*Isparta-Karaağaç Mezarlığındaki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:18, Isparta-2007-1; s.71-90.
- » Yüksel, Murat. , Trabzon’da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler, 5 cilt, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları: 58, Trabzon-2000.
- » _____, Çukurova’da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler, Adana Türk Ocağı Şubesi Yayınları, Seri No:1, Adana-ty.
- » _____, Trabzon Akyazı Kitabeleri, Akyazı Belediyesi Kültür Yayınları No:3; Tuğra Ofset, Isparta-2004.